

**KASB TANLASHDA O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK HOLATINI
ANIQLASH VA QO'LLAB-QUVVATLASH YO'LLARI**

Namangan shahar Uchqo'rgon tuman 48-DMTT psixologi

Adasheva Muslima Odiljon qizi

adashevamuslima6@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida ularning psixologik holatini o'rganish, baholash va zarur psixologik-pedagogik yordam ko'rsatishning dolzarbligi yoritilgan. Bugungi kunda yoshlarning to'g'ri kasb tanlashi nafaqat ularning kelajakdagi hayot sifati, balki jamiyatdagi mehnat resurslarining samarali taqsimlanishi bilan ham bevosita bog'liq. Maqolada o'quvchilarning qiziqishlari, moyilliklari, shaxsiy fazilatlar va kasbiy yo'nalishlariga mos keluvchi kasbni tanlashiga ko'maklashuvchi psixologik metodlar, testlar, suhbatlar hamda kuzatish usullari tahlil etiladi. Shuningdek, o'quvchilarga kasb tanlashda ota-ona, sinf rahbari va maktab psixologining o'zaro hamkorligi asosida ko'rsatiladigan yordam shakllari bayon etiladi. Muallif kasb tanlashda psixologik qo'llab-quvvatlashning asosiy tamoyillari va amaliy yo'llarini ochib beradi hamda bu borada olib borilayotgan ishlarning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflarni ilgari suradi.*

Kalit so'zlar: *Kasb tanlash, O'quvchi psixologiyasi, Psixologik qo'llab-quvvatlash, Kasbga yo'naltirish, Pedagogik-psixologik yondashuv, Qiziqish va moyilliklar.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida kasblar dunyosi tez sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. Bu esa o'quvchilardan maktab davridayoq o'z qobiliyatlariga mos bo'lgan kasbni aniqlash va unga yo'nalish masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda. Kasb tanlash — bu nafaqat iqtisodiy ehtiyojlarga, balki o'quvchining ichki psixologik xususiyatlariga, moyilligi, qiziqishi va hayotiy maqsadlariga ham bevosita bog'liq murakkab jarayondir. Shu sababli,

o'quvchilarning kasb tanlashdagi psixologik holatini o'rganish, tahlil qilish va ularni qo'llab-quvvatlash pedagogik-psixologik faoliyatning eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

Maktab — bu nafaqat bilim berish maskani, balki bolani hayotga tayyorlovchi ijtimoiy muhitdir. Maktab davrida o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi, o'z imkoniyatlarini anglash va to'g'ri kasb tanlashi uchun zarur bo'lgan psixologik tayyorgarlik asoslari yaratiladi. Maktab psixologi, sinf rahbari, ota-ona va o'quvchining o'zi hamkorlikda ushbu jarayonda faol ishtirok etishi zarur.

ASOSIY QISM

Kasb tanlash jarayonida psixologik holatning ahamiyati

Kasb tanlash — bu o'quvchining ichki dunyosi, intilishlari va tashqi omillar o'rtasidagi murakkab muvozanatni topish jarayonidir. O'quvchining psixologik holati (ya'ni, o'ziga bo'lgan ishonchi, motivatsiyasi, qiziqish darajasi, shaxsiy fazilatlar) kasb tanlashdagi eng asosiy omillardan biridir. Ba'zi hollarda o'quvchi o'zini yaxshi anglamasdan yoki atrofdagilar ta'sirida noto'g'ri kasb tanlashi mumkin. Bu esa kelajakda kasbiy norozilik, ishga qiziqmaslik, ijtimoiy moslashmovchilik kabi muammolarga olib keladi.

O'quvchilarning kasb tanlashdagi muvaffaqiyatli qaror qabul qilishi, avvalo, o'zini anglash darajasiga bog'liqdir. Psixologik nuqtai nazardan bu jarayon **kasbiy identifikatsiya** deb ataladi. Kasbiy identifikatsiya — bu shaxsning o'zini ma'lum bir kasb egasi sifatida tasavvur qilishi, o'z hayotini shu soha bilan bog'lashga bo'lgan ichki tayyorligi, ishonchi va ruhiy holatidir.

Bu jarayon bir necha bosqichda kechadi:

- **Dastlabki tasavvurlar bosqichi** (odatda boshlang'ich sinflarda): bolada atrofdagi kasblar haqida umumiy tushunchalar shakllanadi.
- **Qiziqish va qobiliyatlarni sinovdan o'tkazish bosqichi** (o'rta sinflarda): turli fanlar, to'garaklar, mashg'ulotlar orqali o'quvchi o'zini har xil sohalarda sinab ko'radi.
- **Tanlov va ongli qaror bosqichi** (yuqori sinflarda): o'quvchi o'zini shaxs sifatida anglab, maqsadli yo'nalishga qaror qiladi.

Maktab psixologi va pedagoglar bu jarayonni puxta kuzatib borishlari, har bir bosqichda mos yondashuvlarni qo'llashlari zarur. Ayniqsa, tanlov bosqichida noto'g'ri yo'naltirish o'quvchining butun hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Kasbiy qiziqishlarni shakllantirish omillari

Kasb tanlashda o'quvchilarning psixologik holatini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi bir nechta omillar mavjud:

- **Oila muhiti:** Ota-onaning kasbi, ularning kasbga bo'lgan munosabati, farzandiga nisbatan kutgan umidlari o'quvchining kasbga bo'lgan qarashini shakllantiradi.
- **Maktab muhiti:** O'qituvchilar, darsliklar, sinfdoshlar va maktabda mavjud bo'lgan kasb-hunar to'garaklari orqali o'quvchi o'zida yangi qiziqishlarni kashf etadi.
- **Shaxsiy tajriba:** O'quvchining mustaqil faoliyati, xatolari, muvaffaqiyatlari va rag'batlantirishlar kasb tanlashga nisbatan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.
- **Jamiyatdagi kasblarning nufuzi:** Ayrim kasblarning jamiyatdagi obro'si, daromad darajasi, ommaviy axborot vositalarida qanday yoritilishi o'quvchilarda stereotiplar hosil qiladi.

Psixologlar bu omillarni inobatga olib, o'quvchilarning ongida kasbga nisbatan real, aniq va obyektiv tasavvur shakllanishiga yordam berishlari lozim.

Kasbiy orientatsiyaning zamonaviy usullari

Hozirgi davrda kasb-hunar yo'naltirish faoliyatini faqat testlar yoki suhbatlar bilan cheklab bo'lmaydi. Ilg'or pedagogik va psixologik texnologiyalar yordamida o'quvchilarda kasb tanlash jarayonini interaktiv, faol va individual tarzda tashkil etish mumkin. Masalan:

- **Virtual kasb ekskursiyalari:** Onlayn platformalar orqali turli kasblar bilan tanishish, ish jarayonlarini ko'rish.
- **Profilaktik psixotreninglar:** O'quvchilarda stressga chidamlilik, ijtimoiy moslashuv, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlar.

- **Simulyatsiya va loyihaviy ishlar:** Talabalar jamoaviy loyiha asosida ma'lum bir sohani tahlil qilib, amaliy tajriba orttiradilar.
- **Psixometrik tahlillar:** Sun'iy intellekt va algoritmlar asosida qobiliyat va moyilliklarni chuqur o'rganuvchi zamonaviy tizimlar.

Bu usullar orqali o'quvchi o'z shaxsiyatini yanada chuqurroq anglaydi va to'g'ri yo'nalish tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kasb tanlashdagi gender yondashuvi

Psixologik yondashuvda kasb tanlashda gender omilini ham hisobga olish zarur. Ba'zan o'quvchilar an'anaviy qarashlar ta'sirida faqat o'g'il bolalar yoki qizlarga xos kasblarni tanlashga moyil bo'ladilar. Masalan, muhandislik — faqat erkaklar kasbi degan noto'g'ri stereotip yoki hamshirachilik — faqat ayollarga xos degan fikrlar o'quvchining haqiqiy qobiliyatini cheklab qo'yishi mumkin.

Shuning uchun psixologlar va pedagoglar gender neytral yondashuvni qo'llashlari, kasblarni jinsiy ajratishsiz tanishtirishlari, har bir o'quvchining imkoniyatini individual baholashlari lozim. Bu esa teng imkoniyatli va ijtimoiy adolatli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy tanlovdagi psixologik xatolar va ularni bartaraf etish

O'quvchilar ko'pincha quyidagi psixologik xatolarga yo'l qo'yishadi:

- Ota-onaning bosimi bilan noto'g'ri kasb tanlashi
- Do'stlar ta'sirida qaror qabul qilishi
- Jamiyatdagi obro'li yoki boylik keltiradigan kasblarga qiziqishi, lekin qobiliyati yetarli bo'lmasligi

- O'zini yetarli darajada anglay olmaslik

Bunday holatlarni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

- Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishni o'rgatish
- Ota-onalar bilan individual maslahatlar o'tkazish
- Psixologik treninglar orqali o'zini anglash darajasini oshirish
- Kasblarning haqiqatdagi mehnat sharoitlarini tushuntirish

O'quvchilarning kasb tanlashdagi psixologik tayyorgarligini shakllantirish — bu uzluksiz va ko'p bosqichli jarayondir. Bu jarayonda bolaning qiziqishi,

salohiyati, shaxsiy sifatlari chuqur tahlil qilinishi, unga individual yondashuv asosida yordam ko'rsatilishi lozim. Maktab psixologi, sinf rahbari va ota-ona o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlari orqali o'quvchining to'g'ri yo'nalishda harakat qilishi ta'minlanadi. Shu tarzda yoshlar o'zlariga mos kasbni ongli tanlashadi, hayotlaridan mamnun bo'lishadi va jamiyatda faol, muvaffaqiyatli fuqarolar sifatida shakllanishadi.

Psixologik holatni aniqlash usullari

O'quvchilarning kasb tanlashdagi psixologik holatini aniqlashda quyidagi asosiy usullardan foydalaniladi:

- **Psixologik testlar:** Kasbiy qiziqishlar, qobiliyatlar, shaxsiy tipologiyani aniqlovchi testlar (masalan, Holland testi, Lusher testi, Sonidi testi).
- **So'rovnomalar:** O'quvchining o'z fikri, intilishlari va orzularini aniqlashga qaratilgan savollar majmuasi.
- **Individal suhbatlar:** Maktab psixologi yoki sinf rahbari tomonidan olib boriladigan shaxsiy suhbatlar orqali o'quvchining fikrlari, hissiy holati aniqlanadi.
- **Kuzatuv:** O'quvchining darslardagi faolligi, ijtimoiy faoliyati, guruhdagi o'zini tutishi orqali uning qiziqish sohalari haqida xulosa chiqariladi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash yo'llari

Kasb tanlash jarayonida o'quvchining ichki ishonchini oshirish, uning ijtimoiy moslashuvchanligini kuchaytirish, stress va shubhalardan xoli bo'lishi uchun psixologik yordam zarur. Bu quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- **Kasb tanlash bo'yicha maslahatlar berish:** O'quvchi bilan suhbatlashish, turli kasblar haqida ma'lumot berish, uning qiziqishlariga mos yo'nalishlarni tavsiya etish.
- **Kasbga yo'naltiruvchi treninglar va mashg'ulotlar:** Jamoada ishlash, qaror qabul qilish, o'zini anglashga doir treninglar o'tkazish.
- **Rol o'yinlari va taqlid mashg'ulotlari:** Turli kasblarni amaliy ko'rinishda sinab ko'rish imkonini beruvchi faoliyatlar tashkil etish.

- **Kasbiy yo‘naltirish haftaliklari:** Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, seminarlar, ekskursiyalar tashkil etish.

Oila, maktab va psixolog hamkorligi

O‘quvchining to‘g‘ri kasb tanlashi faqat maktab psixologining emas, balki ota-ona va sinf rahbariyati ishtirokida amalga oshirilishi kerak. Oila o‘z farzandining qobiliyatlarini erta bosqichda aniqlab, uni rag‘batlantirishi zarur. Maktab esa bu jarayonda psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratadi. Ularning birgalikdagi ishlari orqali o‘quvchining ijobiy psixologik muhitda o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning kasb tanlashdagi psixologik holatini aniqlash va ularni qo‘llab-quvvatlash – zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Shaxsning to‘g‘ri kasb tanlashi uning hayotiy muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va baxtiyorlik darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli, maktab muassasalari, psixologlar, pedagoglar va ota-onalar o‘zaro hamkorlikda har bir o‘quvchining qobiliyati va qiziqishlariga mos kasb tanlashiga ko‘maklashishlari lozim. Bunday yondashuv nafaqat shaxsning, balki jamiyatning barqaror va samarali rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abduqodirov A.A., Karimova Z.R. *Kasb tanlash psixologiyasi*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
2. G‘ulomova M.T. *Psixologiya asoslari: o‘quv qo‘llanma*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
3. Hasanboyeva G. *Kasbiy yo‘naltirishda pedagogik-psixologik yondashuvlar*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
4. Super, D. E. *The Psychology of Careers: An Introduction to Vocational Development*. – New York: Harper & Row, 1957.
5. Holland, J. L. *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997.

6. Jumaniyozova G'. *Maktab psixologiyasi*. – Nukus: Bilim, 2022.
7. Savickas, M. L. *Career Counseling*. – American Psychological Association, 2012.
8. World Bank Report. *Education, Skills and Jobs: The Path to Productivity*. – Washington D.C., 2018.